

تأثیر اشتغال زنان و عملکرد آن بر خانواده

زهرا اصلانزاده^۱

چکیده

اشتغال زنان در عصر حاضر به پدیده‌ای محوری و غیرقابل انکار در جوامع جهانی تبدیل شده است که ابعاد گوناگون اجتماعی، فرهنگی و روانشناختی زندگی را تحت تأثیر قرار داده و ساختار سنتی خانواده را دستخوش تحولات عمیقی کرده است. درک جامع از پیامدهای این پدیده بر روابط درون خانوادگی، تربیت فرزندان، سلامت روان و پویایی کلی خانواده، برای تدوین سیاست‌های حمایتی و ارتقاء کیفیت زندگی ضروری است. از منظر آموزه‌های والای اسلامی، اشتغال و فعالیت‌های اقتصادی زنان مذموم نیست، بلکه با رعایت موازین شرعی و حفظ کرامت انسانی زن، مورد تأیید قرار گرفته است؛ با این حال، تأکید آموزه‌های اسلامی بر اهمیت حفظ نهاد خانواده و نقش محوری زن در آن، بر ضرورت ایجاد توازنی سازنده میان این دو حوزه تأکید دارد. این مقاله با تکیه بر آموزه‌های اسلامی و با روش توصیفی تحلیلی، به بررسی آسیب‌های اشتغال زنان بر خانواده می‌پردازد. این پژوهش با بررسی دقیق پیامدهای منفی اشتغال زنان بر اعضای خانواده، به دنبال درک عمیق‌تری از چگونگی تعامل کار و زندگی خانوادگی است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که اشتغال زنان می‌تواند تأثیرات کلیدی بر ابعاد مختلف عملکرد خانواده داشته باشد، از جمله: کاهش کیفیت عملکرد عاطفی کودک به دلیل کمبود زمان و تعامل مادر؛ کاهش تمایل به فرزندآوری و افزایش پدیده تک‌فرزندی با پیامدهای منفی بر تربیت و سلامت روانی کودکان؛ اختلال در رشد اجتماعی فرزندان به دلیل عدم صرف وقت کافی مادران شاغل؛ و تأثیر بر مدیریت اقتصادی مرد که می‌تواند به تضعیف آستانه تحمل در مشکلات زناشویی و تضعیف نقش مردانه همسر منجر شود.

کلید واژه: اشتغال زنان، تربیت، خانواده، عملکرد خانواده.

---

۱. سطح دو؛ حوزه علمیه ولیعصر(عج).

مقدمه

اشتغال زنان در عصر حاضر به یکی از پدیده‌های محوری و غیرقابل انکار در جوامع سراسر جهان تبدیل شده است. این دگرگونی، فراتر از یک تغییر ساده اقتصادی، ابعاد گوناگون اجتماعی، فرهنگی و روانشناختی زندگی را تحت تأثیر قرار داده است. با ورود گسترده‌تر زنان به بازار کار، ساختار سنتی خانواده دستخوش تحولات عمیقی شده و نقش‌ها و مسئولیت‌های پیشین اعضای خانواده، به ویژه زنان، مورد بازتعریف قرار گرفته است. این مسئله، هم فرصت‌های بی‌بدیلی برای رشد و استقلال فردی زنان فراهم آورده و هم چالش‌هایی نوین در زمینه مدیریت زمان، تقسیم وظایف و حفظ تعادل میان زندگی حرفه‌ای و خانوادگی ایجاد کرده است. درک جامع از پیامدهای این پدیده بر روابط درون خانوادگی، تربیت فرزندان، سلامت روان و پویایی کلی خانواده، برای تدوین سیاست‌های حمایتی و ارتقاء کیفیت زندگی ضروری به نظر می‌رسد.

از منظر آموزه‌های والای اسلامی، اشتغال و فعالیت‌های اقتصادی زنان نه تنها مذموم نیست، بلکه با رعایت موازین شرعی و حفظ کرامت انسانی زن، مورد تأیید قرار گرفته است. اسلام به زن حق استقلال مالی، مالکیت، و کسب درآمد مشروع را اعطا کرده و حتی در برخی روایات به کار و تلاش برای امرار معاش سفارش شده است. تأکید آموزه‌های اسلامی بر اهمیت حفظ نهاد خانواده و نقش محوری زن در آن، به معنای نفی حضور اجتماعی و اقتصادی زن نیست، بلکه بر ضرورت ایجاد توازنی سازنده میان این دو حوزه تأکید دارد. در عین حال، باید پذیرفت که اگر مسئله اشتغال زنان به درستی مدیریت نشود، بر تربیت خانواده بر اساس آموزه‌های اسلامی اثر منفی خواهد داشت.

در راستای تبیین ابعاد مختلف این پدیده، مقاله حاضر به دنبال واکاوی تأثیرات چندوجهی اشتغال زنان بر عملکرد کلی خانواده است. این پژوهش سعی دارد با بررسی دقیق پیامدهای منفی این پدیده بر اعضای خانواده، به درک عمیق‌تری از چگونگی تعامل کار و زندگی خانوادگی دست یابد. سؤال اصلی که این مقاله به آن پاسخ خواهد داد، این است: اشتغال زنان چه تأثیرات کلیدی بر ابعاد مختلف عملکرد خانواده دارد؟

در موضوع مورد بحث آثاری نوشته شده که از جهاتی با نوشتار حاضر ارتباط دارد و البته از جهاتی نیز متمایز از اثر حاضر است، برخی از این آثار عبارتند از:

۱. کتاب: اشتغال زنان با تأکید بر آسیبها و اولویت ها، علی احمد پناهی؛ سال ۱۴۰۰. در این کتاب مسئله پیامدهای اشتغال زنان به طور کلی بررسی شده است، و به خصوص تعالیم دینی و آموزه‌های اسلامی در آن مورد توجه نبوده است.

۲. کتاب: اشتغال زنان، لیلا زعفران چی، سال ۱۳۹۷. در این کتاب مسئله اشتغال بانوان به طور کلی مورد بررسی قرار گرفته است و به طور خصوص پیامدها و آسیبهای آن مورد توجه نبوده است به ویژه اینکه رویکرد اسلامی نیز در آن دیده نمی شود.

۳. اشتغال زنان و پیامدهای آن، یوسف خیری، سال ۱۴۰۰. در این کتاب نیز به طور کلی پیامدهای اشتغال زن بررسی شده است و آموزه‌های اسلامی محوریت آن نبوده است.

۴. اشتغال زنان در آراء و ادبیات فقهی، مریم احمدیه، سال ۱۳۸۸. این نوشتار موضوع مورد بحث را تنها در بعد فقهی بررسی کرده است و آسیبهای آن را بیان نکرده است.

۵. بررسی رسانه در روند اشتغال زنان، حوریه برهانی، ۱۳۸۸. این مقاله نیز به خصوص آسیبهای اشتغال زن در تربیت فرزند را مورد تأکید قرار نداده است.

آثار مشابه تأکید زیادی بر مسئله اشتغال و بیان آسیب های آن داشته اند اما مقاله حاضر از دو جهت نوآوری دارد:

نخست اینکه آسیب اشتغال بر مسئله خانواده را به خصوص بررسی کرده است و دیگر اینکه تکیه بر آموزه های اسلامی دارد؛ یعنی سعی بر این است که مسئله اشتغال بر اساس آنچه مورد توجه اسلام است تحقیق گردد.

الف) مفهوم شناسی

پیش از ورود به بحث اصلی این مقاله، در ابتدا در مورد برخی از مفاهیم کلیدی این نوشتار توضیحی ارائه داده سپس مباحث اصلی مطرح خواهد شد.

۱) اشتغال

اشتغال مصدر ثلاثی مزید باب افتعال از ماده «شغل» است. شغل و شغل، به گفته راغب در مفردات^۱ در اصل به معنای عارضه ای است که ذهن انسان را درگیر می کند، مثلاً هنگامی که انسان در حال مطالعه است، ذهن او درگیر شده و از سایر چیزها مشغول شده است.

شغل در لغت عربی ضد فراغت است.^۲ در قاموس قرآن نیز همین معنا برای ماده «شغل» ذکر شده است.

ماده شغل به همین معنا در قرآن کریم استعمال شده است:

« إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَاكِهِونَ؛ بهشتیان، در آن روز، به خوش گذرانی مشغول اند.»^۳

« سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا؛ بزودی تخلف کنندگان از اعراب بادیه نشین عذر تراشی کرده می گویند: «حفظ اموال و خانواده هایمان، ما را به خود مشغول داشت و نتوانستیم در سفر حدیبیه تو را همراهی کنیم.»^۴

اشتغال در لغت عرب به معنای این است که انسان مشغول کاری باشد و از کار دیگری باز بماند، حرفه و کار را از این جهت اشتغال گویند که انسان را از سایر امور باز می دارد.^۵

---

۱. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، ص ۴۵۷.

۲. مصطفی ابراهیم، المعجم الوسیط، ج ۱ ص ۴۸۶.

۳. یس: ۵۵.

۴. فتح: ۱۱.

۵. حمیری، شمس العلوم، ج ۶ ص ۳۴۹۷.

در زبان فارسی نیز اشتغال به معنای پرداختن به کاری و غلفت از کار دیگری آمده است و به همین جهت به حرفه و کار اطلاق شده است.^۱ در زبان فارسی استعمال واژه اشتغال یا شغل رواج دارد و در زبان عربی در مقابل آن، واژه «مِهْنَةُ» به کار می رود و مراد از آن فعالیت است که انسان برای تولید ثروت و پیشرفت اقتصادی انجام می دهد و بر عکس مفهوم کار که معنای عام دارد، مفهوم اشتغال از جهاتی خاص است:

۱. انجام کار در زمان مشخص

۲. دریافت مزد در قبال آن کار

۳. وجود فاصله بین محل کار و محل زندگی که گاه از آن به فاصله گرفتن محل تولید از مصرف

تعبیر می شود.^۲

۲) تربیت

یکی دیگر از مفاهیمی که در این نوشتار دارای جایگاه خاصی است واژه تربیت است. این واژه نیز در اصل از زبان عربی از ریشه «ربو» گرفته شده است. این ماده در اصل به معنای رشد، زیاد شدن، فزونی و پیشرفت به کار می رود، و تربیت مصدر باب تفعیل است که به معنای رشد دادن، پیشرفت دادن و زیاد کردن به کار می رود.^۳ در فرهنگنامه‌های زبان فارسی نیز معانی زیر برای تربیت ذکر شده است: پرورش، تأدیب، تعلیم، سیاست، ترقی، آموختن.^۴

در اصطلاح علوم تربیتی و اخلاق نیز تربیت اینگونه تعریف شده است: تربیت عبارت است از هرگونه فعالیتی که معلمان، والدین یا هر شخص دیگری به منظور اثرگذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار یک فرد دیگر بر اساس اهداف از پیش تعیین شده انجام می‌دهد.^۵

---

۱. دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۱ ص ۱۵۸؛ نفیسی، فرهنگ نفیسی، ج ۱ ص ۲۶۰.

۲. جمعی از پژوهشگران، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة، ص ۷۷۹؛ زعفرانچی، اشتغال زنان، ص ۲۳.

۳. فراهیدی، العین، ج ۸ ص ۲۸۳؛ ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۴ ص ۳۰۴.

۴. دهخدا، فرهنگ متوسط دهخدا، ج ۱ ص ۷۲۰.

۵. حسینی نژاد، تربیت فرزند، ص ۱۲.

« این بخش از آیه سبب ولایت مرد بر زن را بیان می کند، معنایش این است که خدا مرد را بر زنان ولایت داده است، به خاطر فضیلتی که مردان دارند از علم، و عقل، و نظر خوب و عزمی که دارند.»^۱

به تعبیری دیگر، از دیدگاه اسلامی، خانواده به عنوان یک واحد کوچک اجتماعی، همانند یک جامعه بزرگ نیازمند وجود یک رهبر و سرپرست واحد است، زیرا رهبری مشترک زن و مرد به صورت همزمان معنایی ندارد. بنابراین، یکی از آن‌ها (مرد یا زن) باید نقش رئیس خانواده را داشته باشد و دیگری نقش معاون و پیرو آن باشد. قرآن نیز به طور صریح بیان می کند که جایگاه سرپرستی متعلق به مرد است. علاوه بر این، تعهد مرد نسبت به زن و فرزندان در تأمین هزینه‌های زندگی، پرداخت مهر و فراهم کردن زندگی شرافتمندانه، این حق و مسئولیت را برای او ایجاد می کند که سرپرستی خانواده را بر عهده گیرد.^۲

با توجه به مفهوم قوامیت و جایگاه آن در نظام خانواده، توجه به نکته زیر حائز اهمیت است:

خودکفایی اقتصادی زنان و کاهش وابستگی‌های مالی به همسر، ممکن است به تضعیف آستانه تحمل‌شان در مواجهه با مشکلات زناشویی و افزایش تمایل به جدایی منجر شود. از آنجایی که استقلال مالی زنان، تحولاتی را در تعاملات میان زوجین پدید می آورد و ساختار سنتی و سلسله‌مراتبی خانواده را به سوی یک الگوی افقی‌تر سوق می دهد، فرزندان با مشاهده این سبک از روابط، آن را در ذهن خود نهادینه کرده و برای زندگی آتی خویش سرمشق قرار می دهند. این دگرگونی، به پدید آمدن فرهنگی نوین در خانواده‌های نسل‌های آینده می انجامد که با تعالیم دینی، که در آن مرد نقش نان آور و سرپرست خانواده را ایفا می کند، فاصله می گیرد. این جدایی در حالی رخ می دهد که ممکن است از پیامدهای مثبت ساختار سلسله‌مراتبی خانواده و نقش آن در پایداری و اقتدار نهاد خانواده، آگاهی کافی وجود نداشته باشد.^۳

---

۱. طبرسی، *مجمع البیان*، ج ۳ ص ۶۸.

۲. مکارم شیرازی، *تفسیر نمونه*، ج ۳ ص ۳۷۰.

۳. دمیرچی، *اشتغال زنان، فرصتها و تهدیدها*، مجله پیام زن، شماره ۲۶۱، دوره ۱۳۹۲.

توانمندی‌های مالی، اجتماعی و مدیریتی که زنان شاغل کسب می‌کنند، آن‌ها را دچار نوعی سوگیری شناختی-رفتاری می‌کند که به عدم همسویی با همسرشان می‌انجامد. در نتیجه، قدرت تأثیرگذاری و مذاکره زنان در فضای خانواده به شکل چشمگیری فزونی می‌یابد؛ رفتارهایی همچون منت نهادن بر سر شریک زندگی، مدیریت مالی مستقل، خریدهای غیرضروری، و گرایش به تجمل‌گرایی، می‌تواند به تیرگی روابط زناشویی منجر شود و نقش و جایگاه مردانه همسر را تضعیف کرده، غالباً او را به انزوا بکشاند.^۱

---

۱. دمیرچی، *اشتغال زنان، فرصتها و تهدیدها*، مجله پیام زن، شماره ۲۶۱، دوره ۱۳۹۲.

نتیجه گیری

این مقاله با محوریت بررسی مسئله اشتغال زنان و آثار آن در عملکرد خانواده صورت گرفت و نکاتی بر اساس آموزه های اسلامی در این خصوص بیان گردید. نتایج این پژوهش به شرح زیر است:

نخست اینکه: اشتغال مادران، به ویژه در سال های اولیه زندگی کودک، می تواند منجر به کمبودهای عاطفی و آسیب های روانشناختی در فرزندان شود. این امر به دلیل کاهش زمان و کیفیت تعامل مادر با کودک است. آموزه های اسلامی بر حق حضانت مادر در سال های نخست زندگی کودک تأکید دارند که نشان دهنده اهمیت نقش مادر در تربیت صحیح و جامع فرزندان است. محرومیت کودک از مهر مادری در سال های اولیه زندگی، عوارض بلندمدتی بر سلامت روانی او خواهد داشت.

دوم: افزایش اشتغال زنان در خارج از منزل، به کاهش تمایل به فرزندآوری و افزایش پدیده تک فرزندی منجر شده است. این تغییر در نظام ارزشی، پیامدهای منفی متعددی از جمله محرومیت های عاطفی و سوء تغذیه روانی در مادران را به همراه دارد. کودکان تک فرزند ممکن است در آینده با چالش هایی در زمینه رقابت، تلاش برای رسیدن به اهداف و مقابله با شکست مواجه شوند.

سوم: اشتغال مادران و عدم صرف زمان کافی برای فرزندان، می تواند در روند تربیت و رشد اخلاقی و اجتماعی کودکان، به ویژه در دوران حساس کودکی و دبستان، اختلال ایجاد کند. کودکان در این دوران به حضور مادر به عنوان مربی تربیتی نیاز دارند و نبود مادر می تواند منجر به کم بهره گی آنها از رشد اجتماعی صحیح در بستر خانواده شود.

در نهایت، خودکفایی اقتصادی زنان و کاهش وابستگی مالی به همسر، می تواند به تضعیف آستانه تحمل در مواجهه با مشکلات زناشویی و افزایش تمایل به جدایی منجر شود. استقلال مالی زنان، ساختار سنتی و سلسله مراتبی خانواده را تغییر داده و می تواند به تضعیف نقش و جایگاه مردانه همسر و انزوای او منجر شود. این تغییرات در نظام خانواده، با تعالیم دینی که مرد را نان آور و سرپرست خانواده می داند، فاصله می گیرد.

فهرست منابع

* قرآن کریم، ترجمه مکارم شیرازی.

* نهج البلاغه، ترجمه مکارم شیرازی.

۱. حسینی نژاد، سیدعلی، تربیت فرزند، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ سیزدهم، ۱۳۹۴.
۲. خامنه ای، سید علی، زن و خانواده، تهران: انتشارات انقلاب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۹۹.
۳. دهخدا، علی اکبر، فرهنگ متوسط دهخدا، تهران: دانشکده ادبیات، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۴. سبحانی، جعفر، فروغ ابدیت، قم: بوستان کتاب، چاپ بیست و یکم، ۱۳۸۵.
۵. سروش، محمد علی، آه سرد، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۸۶.
۶. عباس نژاد، محسن، قرآن، روانشناسی و علوم تربیتی، مشهد: پژوهش قرآنی، چاپ اول، ۱۳۸۴.
۷. فرهادیان، رضا، آنچه در مورد کودکان و نوجوانان باید بدانیم، قم: بوستان کتاب، چاپ چهارم، ۱۳۹۱.
۸. محمدی ری شهری، محمد، سیره پیامبر خاتم (ص)، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۹. _____ دانشنامه قرآن و حدیث، قم: دارالحدیث، چاپ دوم، ۱۳۹۳.
۱۰. _____ فرهنگ نامه تجارت و داد و ستد قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۹۵.
۱۱. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمة، قم: دارالحدیث، چاپ یازدهم، ۱۳۸۹.
۱۲. مشکینی اردبیلی، علی، ازدواج در اسلام، قم: دارالحدیث، چاپ اول، ۱۳۹۲.
۱۳. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران: صدرا، چاپ هشتم، ۱۳۸۴.
۱۴. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه امام علی بن ابیطالب، چاپ اول، ۱۳۷۷.
۱۵. _____ تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ سی و دوم، ۱۳۷۴.

۱۶. مظاهری، حسین، خانواده در اسلام، چاپ اول، شفق، قم، بی تا.
۱۷. نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران: خیام، چاپ اول، بی تا.
۱۸. ابراهیم، مصطفی، المعجم الوسیط، استامبول: دارالدعوة، چاپ اول، ۱۹۸۹م.
۱۹. انصاری، ابن منظور، لسان العرب، بیروت: دار الفکر، چاپ سوم، ۱۴۱۴ق.
۲۰. انصاری، قدرت الله، موسوعة احکام الاطفال، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار، چاپ اول، ۱۳۹۱.
۲۱. جمعی از محققین، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة، بیروت: مشرق، چاپ اول، ۲۰۰۰م.
۲۲. حرّ عاملی، محمد بن حسن، تفصیل وسائل الشیعة، قم: آل البيت، چاپ سوم، ۱۴۱۶ق.
۲۳. راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ق.
۲۴. حمیری، نشوان، شمس العلوم، بیروت: دارالفکر، چاپ اول، ۱۴۲۰ق.
۲۵. صاحب جواهر، محمد حسن، جواهر الکلام، بیروت: داراحیاء التراث، چاپ هفتم، بی تا.
۲۶. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، تهران: ناصر خسرو، چاپ سوم، ۱۳۷۲.
۲۷. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، قم: هجرت، چاپ دوم، ۱۴۰۹ق.
۲۸. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ق.
۲۹. مجلسی، محمد باقر، بحار الأنوار، بیروت: داراحیاء التراث، چاپ سوم، ۱۴۰۳ق.

مقالات:

۱. دمیرچی، اشتغال زنان، فرصتها و تهدیدها، مجله پیام زن، شماره ۲۶۱، دوره ۱۳۹۲.
۲. فرهادیان، فاطمه، پیامدهای منفی اشتغال زنان، دفتر تبلیغات اسلامی، خرداد ۱۳۸۹.
۳. نگاری، مرتضی، بررسی پیامدهای اشتغال بانوان در خانواده، فصلنامه اسلام پژوهان، سال هشتم، شماره هفدهم، بهار ۱۴۰۰.